

„Св. Пантелеймон“ на Атон и др. В тези ръкописи виждаме същия външен драматизъм, подчертан от засилената линейна стилизация на лица и драперии, характерна за втората половина на века, от която и до днес няма пример в стенната живопис на византийската столица. Може би и тук образците трябва да бъдат търсени в по-близкия Солун и свързаната с него Света гора, още повече, че един от майсторите на Нерези е работил в Костур и Велюса⁵⁸.

Част от живописиста в църквата „Св. Георги“ в София – в барабана на купола, в конхите на четирите ъглови полукръгли ниши и по стените между тях – може да се отнесе към втората половина на XII в.⁵⁹ Огромната площ, предоставена за украса, както и мащабите на фигурите от първата живопис в църквата са наложили определен тип декорация особено по отношение на общите пропорции на изображенията. Фигурите на пророците, които допълват реда от първия слой в барабана на купола, са задължително подчинени на това изискване. Както беше отбелязала Мара Цончева⁶⁰, пророците от втория слой са все пак малко по-едри и значително по-статични от пророците в първия въпреки явния стремеж да бъдат наподобени, което особено личи в ширината на раменете и на целите фигури. По свършено различен начин са изобразени гънките – с явно предпочитание към правата линия, което би ни напомнило стенописите на църквата „Св. София“ в Охрид, ако самите гънки не бяха прекалено издребнени, а линиите, предаващи блясъците по тях – тънки и неравни. Напречните или кòси линии, които би трябвало да очертават телесните форми, тук са съвсем условни и сведени до геометрични линейни съчетания. Това унищожава обема на широкоплещестите и леко скъсени фигури, прави ги безплътни по един странен за огромните им размери начин. Главите на изображенията, може би именно поради желанието на зографа, подтикнат от по-ранните образци да им придаде монументалност, са по-едри, отколкото изискват пропорциите на телата. Овалът на повечето лица е широк и чертите – особено на младите лица – са още по-тежки и неподвижни⁶¹. Статични изглеждат и петте изображения на светци монаси под пророческия ред в западната част на сградата, които въпреки издължените тела и относително малките глави са с по-нормални пропорции. Те могат да бъдат идентифицирани по свитъците в ръцете им и по иконографските белези, характерни за всеки от тях. Най-добре е запазено лицето на втория от дясно на ляво. Надписите към първия слой показват, че и върху него са били изобразени, но малко по-вляво, св. Антоний и св. Евтимий. Запазен е и надписът върху свитъка на св. Антоний: „ΙΔΟ(Ν) ΤΑΣ ΠΑΓΝΔΑ(Σ) ΤΟΥ ΔΙΑΒΟΛΟΥ ΗΠ(ΛΩ)ΜΕΝΑΣ...“⁶² По текста върху свитъците се идентифицират и светците монаси Арсений и Евтимий вляво от св. Антоний⁶³, а вдясно – по иконографски черти – св. Йоан Кушник (Калевит), с голобrado лице и затворено, богато украсено евангелие в ръка⁶⁴. Начертанията на буквите върху свитъците, както и съкращението на думата „пророк“ се различават чувствително от едрият унциал на надписите от първия слой. Лицето на св. Антоний – дребно и тясно, с леко хлъзнали бузи, слабо закривен тесен нос и специфична стилизация както на бръчките, така и на бялата, разделена на две брада, която (характерна иконографска черта) не покрива брадичката, носи всички белези на живописиста от втората половина на XII в., с което напомня най-добрите образи от Нерези⁶⁵. Запазените над четирите конхи изображения на евангелистите, както и избледнелите фрагменти от Големите църковни празници – по два в самите конхи на четирите ъглови полукръгли ниши (към тях можем да прибавим „Благовещение-то“ от двете страни на олтара, „Успението“ на южната и „Разпятието“ на северната стена), макар и в много изличен вид, притежават редица иконографски белези, характерни за същата епоха⁶⁶. Цялата живопис от XII в. в църквата „Св. Георги“ не слиза под линията, от която започват извивките на конхите в ъгловите ниши. По всяка вероятност църквата е била облицована в долната част на стените с мраморни плочи. Този факт и наличието на сцени от Големите църковни празници именно в четирите конхи, които в случая заместват ъгловите тропи при най-представителните, украсени нагоре с мозайки византийски куполни църкви от XI–XII в., показва безсъмнено влияние на класическата византийска декоративна система при разпределението на втората живопис в църквата⁶⁷. Тук е явно изтъкването на преден план на три от Големите църковни празници – „Разпятието“, „Успението“ и „Благовещение-то“, – което говори за подчертаване на човешката природа на Христос, и съответно на „Въплъщението“ и „Изкуплението на греховете“, т. е. на основните пунктове на христологичната догма. Подобен подход към подбора на сцените е характерен именно за средновизантийския период.

От периода на византийската власт датират и стенописите от първия слой в източната част на Боянската църква, чието днешно състояние не позволява бележки от